

УДК 159.072:371.134

Валентина Бажанюк

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психологічних
дисциплін Київського національно-
го університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНОЮ МОЛОДДЮ

Пропонується тренінгова програма підготовки керівників закладів освіти до роботи з обдарованою молоддю. Тренінг передбачає заняття з формування мотиваційного середовища, проектування та модифікації навчальних програм, розвитку педагогічної творчості, організації консультативної роботи з обдарованими учнями та їхніми батьками.

Представлена тренінговая программа подготовки руководителей учреждений образования к работе с одаренной молодежью. Тренинг предполагает занятия по формированию мотивационной среды, проектированию и модификации учебных программ, развитию педагогической креативности, организации консультативной работы с одаренными учениками и их родителями.

The training program of preparation of leaders of educational establishments for work with the gifted young people is presented. In the process of training the studies on motivation sphere forming, planning and modifying training modules, developing pedagogical creativity, organizing consultations with the gifted students and their parents.

Ключові слова: *обдарованість, підготовка керівників закладів освіти, робота з обдарованими учнями, тренінг.*

Ключевые слова: *одаренность, подготовка руководителей учреждений образованя, работа с одаренными учениками, тренинг.*

Keywords: *gift, preparation of leaders of educational establishments, work with the gifted students, training.*

Соціально-економічні зміни в системі освіти в сучасних умовах розвитку українського суспільства спонукають до впровадження нових підходів, які допоможуть керівникам навчальних закладів у роботі з обдарованою молоддю.

Аналіз літератури свідчить, що проблеми психологічної підготовки цієї категорії керівників були предметом вивчення багатьох дослідників. Однак більшість із них (С. Дзямко, С. Болтівець, Р. Кравченко, П. Матвієнко, С. Молчанов, Л. Якубіна, А. Вознюк) звертали увагу передусім на організаційно-методичні аспекти.

З появою закладів освіти нового типу (гімназій, ліцеїв, колегіумів) з'явився інтерес до пошуку шляхів навчання та розвитку обдарованих учнів, відповідно, в педагогічній психології актуалізувалася проблема підготовки керівників закладів освіти до роботи з обдарованими учнями. Ця підготовка передбачає систему мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних характеристик, які забезпечують успішне управління такою діяльністю.

Як свідчить практика та досвід навчання педагогічних і керівних працівників закладів освіти на курсах підвищення кваліфікації, більшість керівників потребує не стільки підготовки теоретичної, скільки практичної. Адже сама практика ставить проблеми творчого характеру: удосконалення навчальних програм, розвиток творчого мислення педагогів, організація консультативної роботи з батьками обдарованих учнів. Актуальність проблеми зумовлює потребу тренінгової програми підготовки керівників закладів освіти до роботи з обдарованою молоддю, розробка якої і є метою нашого дослідження.

Для виконання цього завдання передбачається здійснити теоретичний аналіз проблеми на основі узагальнення підходів вітчизняних і зарубіжних науковців.

До програми тренінгу введено шість занять (по дві академічні години кожне), які є тематично самостійними і формують навички керівників для роботи з обдарованими учнями та студентами.

Ці заняття передбачають:

- ознайомлення з феноменом обдарованості (психологічні конструкти);
- створення мотиваційного середовища в педагогічному колективі;
- проектування та модифікацію навчальних програм;
- роботу з педагогами щодо вдосконалення професійної діяльності;

- організацію психологічного консультування з обдарованою молоддю;
- роботу з батьками обдарованої учнівської молоді.

На першому занятті під час ознайомлення з феноменом обдарованості є потреба розглянути модель обдарованої особистості та характеризувати її структурні компоненти. У цьому контексті доцільно зазначити, що поняття обдарованість по-різному розглядають у різних психологічних концепціях. Так, досліджуючи феномен обдарованості, В. Штерн, Г. Штумпф, Н. Лейтес, Б. Теплов, О. Матюшкін, В. Моляко та інші виокремлюють такі основні характеристики: максимальне пристосування до світу й оточення, пошук шляхів розв'язання проблем у будь-яких непередбачуваних ситуаціях, які потребують творчого підходу [1; 6; 7]. Окрім того, обдарованість розглядають як складну систему взаємопов'язаних компонентів, до якої належать:

- 1) біофізичні, анатомо-фізіологічні задатки;
- 2) сенсорно-перцептивні блоки, які характеризуються підвищеною чутливістю (особливо розвинені тактильні, візуальні, мануальні та інші навички);
- 3) інтелектуальні та мислительні можливості, які дозволяють оцінювати нові ситуації та розв'язувати нові проблеми;
- 4) емоційно-вольові структури, які визначають тривалі домінанти орієнтації та вміння їх підтримувати протягом необхідного часу.

Серед сучасних зарубіжних концепцій обдарованості однією з найоригінальніших є трикільцева модель Дж. Рензулі. Відповідно до неї обдарованість є поєднанням трьох характеристик – інтелект вище середнього рівня, творчі здібності та мотивація прагнення до успіху. Цю модель голландський учений Ф. Монкс доповнив трьома чинниками мікросередовища (сім'я, школа, ровесники) [5; 6].

Важливого значення в підготовці до роботи з обдарованою молоддю набуває ідентифікація виду обдарованості. Так, американський дослідник Гарднер виділяє такі типи інтелекту: лінгвістичний, логіко-математичний, просторовий, музичний, тілесно-кінестетичний, між-особистісний, особистісний, натуралістичний. Відповідно, керівників закладів освіти вчать розпізнавати ранні ознаки обдарованості та

передбачати перспективи розвитку обдарованої особистості, орієнтуватися в розвитку творчого потенціалу такої молоді [1].

Найголовнішою характеристикою роботи педагогічного колективу з обдарованими учнями, студентами, курсантами є створення мотиваційного середовища в закладі освіти. Безсумнівним є те, що педагог, який працює з обдарованою особистістю, повинен мати розвинену внутрішню мотивацію та прагнення досягти успіху. Внутрішня мотивація (за Е. Десі та Р. Реаном) як вроджена характеристика людини ґрунтується на застосуванні власних здібностей і передбачає прагнення до пошуку й виконання завдань оптимального рівня складності. Внутрішньо мотивована поведінка ґрунтується на усвідомленні власної майстерності та компетентності, інтересі, а також на відчутті свободи від зовнішнього тиску [2].

Педагоги зі стійкою внутрішньою мотивацією, цілковито захоплені своєю діяльністю, відчувають своєрідний “потік”. Щоб навчити входити в стан “потіку” від захоплення викладанням дисципліни та спілкування з учнями, студентами, педагогів слід орієнтувати на:

- 1) підтримання позитивного емоційного стану та впевненості;
- 2) досягнення відповідного фокусу та концентрації уваги на діяльності;
- 3) стан рівноваги між розслабленням і хвилюванням;
- 4) вироблення в собі прагнення рухатися до поставленої мети в педагогічній діяльності;
- 5) повне заглиблення в педагогічну діяльність, виконання її із захопленням;
- 6) вироблення вміння абстрагуватися від наявності контролю та регламентації [2].

Отже, керівникам закладів освіти слід формувати і підтримувати вказані прояви внутрішньої мотивації, що допоможе успішно працювати з обдарованою молоддю.

На третьому етапі тренінгу підготовки керівників закладів освіти до роботи з обдарованою молоддю необхідно сформулювати вміння проектувати та модифікувати навчальні програми. Спеціалісти у сфері дизайну освітнього простору та психологи дотримуються думки, що навчальні програми для обдарованої молоді мають якісно різ-

нитися від програм, розрахованих на учнів і студентів із середніми здібностями [4].

Спеціалісти з проблем навчання обдарованої молоді (Сампшен, Корріс, Термен) наголошують, що необхідно приділяти особливу увагу розвитку творчих здібностей, інтелектуальної ініціативи, критичного мислення, соціальної адаптації, соціальної відповідальності та якостей безкорисливого лідера [5; 7].

Американський учений Дж. Рензулі упевнений, що зміст навчальних програм для обдарованої молоді має:

- а) виходити за межі загальноприйнятої програми;
- б) урахувати специфіку інтересів учнів і студентів;
- в) відповідати їхньому стилю засвоєння знань;
- г) не обмежувати прагнення обдарованої особистості заглиблюватися в сутність певної теми [7].

На думку професора С. Каплан, провідного американського вченого у сфері дослідження обдарованості, спеціалізована програма для обдарованої молоді повинна відображати її особливості, які вирізняють їх серед ровесників із середніми здібностями. Відповідно до розробок дослідниці методика навчання обдарованої молоді передбачає такі компоненти:

1. Поле діяльності: запропонований матеріал якісно виходить за межі загальноприйнятої навчальної програми і містить щось нове або оригінальне.

2. Можливості: заглиблюватися в завдання звичайної навчальної програми, використовуючи додатковий час і матеріали для ширшого поля діяльності та маючи можливість самостійного дослідження.

3. Розвиток: курс навчання передусім відповідає інтересам і потребам обдарованих дітей [7].

Дослідник Мейхер вважає, що програма навчання обдарованої молоді має:

- а) бути прискороною, вдосконаленою та ускладненою;
- б) якісно перевищувати звичайний курс навчання;
- в) корегуватися самим учнем чи студентом;
- г) сприяти розвитку абстрактного мислення стосовно всього навчального матеріалу [7].

Розвиток обдарованості учнів і студентів залежить від професійного рівня педагогів та використання креативних методів навчання. У практиці педагогічної діяльності слід використовувати нові технології навчання, які сприятимуть розвитку інтелектуальної, творчої, предметної або лідерської обдарованості.

На думку М. Лідслі, професійна підготовка педагогів до роботи з обдарованими учнями відповідає трьом рівням кваліфікації:

I – особистісні характеристики, знання, вміння, установки, необхідні для тих учителів, які стимулюють розкриття та розвиток індивідуальності кожного учня;

II – знання, вміння та установки, необхідні для розвитку будь-якої обдарованості визначеного типу (загальної, інтелектуальної, творчої, спеціальної обдарованості тощо);

III – знання, вміння та навички, які забезпечують розвиток високого рівня обдарованості [5; 6].

На заняттях із розвитку педагогічної креативності слід ознайомити керівників з особливостями формування креативного мислення як базового конструкту в роботі з обдарованою молоддю, оскільки педагог повинен створювати на заняттях атмосферу, сприятливу для розвитку в учнів і студентів впевненості в своїх силах, заохочення інтересів, удосконалення здібностей і творчого мислення, яка стимулюватиме їхні успіхи [3].

Використовуючи творчі методи у викладанні, педагог, на думку американського психолога П. Торранса, має:

- визнавати раніше не використані можливості;
- поважати бажання учня працювати самостійно;
- не втручатися в процес творчої діяльності;
- надавати учневі свободу вибору сфери докладання зусиль і методів досягнення цілей;
- застосовувати індивідуальну навчальну програму залежно від особливостей учня;
- створювати умови для конкретного втілення творчих ідей;
- надавати можливості спілкуватися групою;
- заохочувати працювати над проектами, запропонованими самими учнями;

- не допускати тиску на учнів, створювати атмосферу вільного спілкування;
- схвалювати результати діяльності в одній зі сфер;
- наголошувати на перевагах індивідуальних відмінностей;
- поважати потенційні можливості особистості;
- демонструвати ентузіазм;
- надавати авторитетну допомогу дітям, які висловлюють іншу думку або відчують тиск;
- створювати атмосферу спілкування між учнями з різними рівнями здібностей;
- отримувати максимальну користь із хобі, конкретних захоплень та індивідуальних нахилів;
- терпимо ставитися до можливого безладу;
- уміти переконати учнів, що педагог є їхнім однодумцем [5].

Крім того, педагог повинен мати творчий світогляд, почуття гумору, позитивну Я-концепцію, високий рівень інтелектуального розвитку, широке коло інтересів і вмінь.

Для організації психологічного консультування з обдарованою молоддю українські вчені (Н. Чепелева, Н. Повякель) пропонують створити психологічне забезпечення навчально-виховного процесу, надавати психологічну допомогу викладачам, учням і студентам. Особливості організації консультування залежать від специфіки закладу освіти, профорієнтації, роботи з обдарованою молоддю.

У закладах освіти доцільно організовувати психоконсультування й корекцію особистісних проблем та індивідуальних варіацій розвитку, проведення психотренінгів для реалізації потенційної обдарованості в обраній сфері або формування професійно значущих навичок у майбутніх спеціалістів.

Важливе значення в роботі з обдарованими учнями мають заняття з батьками. Під час тренінгових занять батьків слід навчити методики роботи з обдарованими учнями. Вона ґрунтується на принципах, вироблених у загальній педагогічній практиці й обумовлених специфічними особливостями обдарованих:

1. Розпочинати займатися вдома з дітьми, які демонструють високі здібності, слід починати з раннього віку.

Виділяють сенситивні періоди для розвитку будь-яких здібностей (математика – молодший шкільний вік; фізика, хімія, біологія – підлітковий). Учені помітили закономірність: що раніше функція включена у використання, то більше результатів можна досягнути в її розвитку.

2. Обдарованих дітей слід постійно вчити мислити. Домашні завдання, які розвивають мислення, – вписувати в повсякденну взаємодію з дитиною. Батьків необхідно навчити обирати для дітей нові цікаві завдання, які дивуватимуть, розвиватимуть зацікавлення діяльністю.

3. Тривалість домашніх занять може бути різною. Під час занять з улюбленої діяльності дитина має отримувати задоволення та позитивні емоції.

4. Поєднувати батьківську вимогливість до дитини з повагою до неї. Слід поважати інтереси та захоплення дитини, підтримувати ініціативність і самостійність.

5. Організовувати дослідницьку діяльність у домашніх умовах. Оригінальні проблеми досліджень діти найчастіше пропонують самі. Батькам лише слід підтримати у них таке захоплення. Джерела матеріалів для таких досліджень можуть бути різними: інформація з довідкової та енциклопедичної літератури, засобів масової інформації, від фахівців у галузі тощо. Пошук джерел нової інформації, викликаний дослідницьким інтересом, є фундаментом для формування вміння працювати з найрізноманітнішими джерелами.

6. Ознайомити батьків зі способами підтримання індивідуальних захоплень та інтересів дітей. Доречно використати можливості ознайомлення з художніми творами, виробами мистецтва, спілкування з природою, вибору хобі. На думку психологів, оптимальним для всебічного розвитку обдарованої особистості є інтелектуально наповнене домашнє середовище (наявність предметів для ігрової, творчої та дослідницької діяльності, домашньої бібліотеки), а також відвідування гуртків, студій, спеціалізованих шкіл, подорожі та екскурсії з батьками.

7. Рекомендується навчити усвідомлювати батьків та дітей, що їхній потенціал безмежний, що дитина може створити власну реальність, усвідомлення позитивного сприйняття будь-якого досвіду як

трампліну до майбутнього. Батьки мають бути переконані і дотримуватися позиції, що в кожній особистості дитини криється величезна сила. Головне – навчити дітей уміти керувати своїми життєвими силами, думками, формувати їх у позитивному плані, усвідомлювати можливість зміни своїх переконань.

8. Під час прищеплення дитині вміння планувати самостійний життєвий шлях, доцільно ознайомити батьків з особливостями професійного самовизначення в юнацькому віці.

Вивчаючи перші кроки життєвого шляху обдарованої особистості, психологи Н. Шумакова та В. Семчук провели аналіз найважливіших якостей, які допомогли реалізувати талант. До таких належать: сформовані навички самостійної роботи, розвинені дослідницькі вміння, грамотне ведення дискусії, вміння публічно представити результати виконаної роботи, навички систематизації знань, їх осмисленість, творчий підхід до проблеми, спроможність швидко приймати рішення, прогнозувати, прагнення до різнобічної освіти, комунікативні навички, наполегливість у досягненні цілей, вміння мобілізувати всі свої знання та сили, орієнтуватися в складних обставинах.

Щоб довести ефективність запропонованої технології, керівникам закладів освіти пропонується анкета:

1. Чому у Вас виникло бажання пройти підготовку до роботи з обдарованою молоддю?
2. Що виявилось для Вас складним у програмі?
3. Що було для Вас неочікуваним?
4. Чи змінювалося ваше ставлення до роботи з обдарованою молоддю з моменту занять у тренінговій групі й до цього часу? Як саме?
5. Чи змінилося щось у Вас самих?
6. Опишіть Ваші плани та перспективи щодо організації роботи з обдарованою молоддю.

Психологічний аналіз занять та емпіричних даних діагностичної анкети доводять обґрунтованість запропонованої технології.

Отже, психологічна підготовка керівників закладів освіти до роботи з обдарованими дітьми ґрунтується на системі мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних характеристик, які забезпечують успішне управління такою діяльністю.

Ефективним засобом підготовки керівників закладів освіти до роботи з обдарованими дітьми є тренінг. Така технологія передбачає ознайомлення з проблемою ідентифікації обдарованості, формування вміння створити в педагогічному колективі мотиваційне середовище, ознайомлення з особливостями модифікації навчальних програм для обдарованих, забезпечення консультативної допомоги й організації роботи з батьками обдарованих учнів.

Запропонована тренінгова програма може успішно використовуватися у практиці перепідготовки керівних кадрів закладів освіти та є відкритою для наповнення занять новими психотехнічними прийомами.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у розробці тренінгових програм, які зможуть успішно використовуватися у роботі з обдарованою молоддю в умовах навчання у вищих навчальних закладах.

Список використаних джерел

1. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. – СПб., 1999. – 335 с.
2. Занюк С. Мотиваційний тренінг. Як учитися спонукати себе та інших до ефективної діяльності. – Луцьк, 1998. – 63 с.
3. Кашапов М.М. Психология творческого мышления профессионала. – М., 2006. – 688 с.
4. Криулина А.А. Эргодизайн образовательного пространства. – М., 2003. – 191 с.
5. Одаренные дети / под ред. Г. Бурменской, В. Слуцкого. – М.: Прогресс, 1991. – 376 с.
6. Савенков А.И. Одаренный ребенок дома и в школе. Потенциал личности и программа развития. – Екатеринбург, 2004. – 267 с.
7. Шумакова Н.Б. Обучение и развитие одаренных детей. – М., 2004. – 335 с.

Стаття надійшла 16.12.2008.